

betes? Note that in such cases the ethical issues are inextricably intertwined with philosophy of science questions concerning scientific epistemology, e.g. does the evidence really establish that carbon emissions are causing global warming, or that fast food chains are causing the rise of obesity in Britain?

Let me then conclude by raising two questions concerning the move away from science on the part of new British philosophers. First of all why has it occurred at a time when science is exerting such a great influence on society in Britain and indeed in the rest of the world? Secondly how relevant can a philosophy be which ignores such a crucial aspect of life in the early 21st century.

Donald Gillies

REFERENCES

- BROOKS, R.A. (1990): Elephants don't play chess. In: Pattie Maes (ed.): *Designing Autonomous Agents*. MIT Press, 3 - 15.
- CARNAP, R. (1931): *The Elimination of Metaphysics through Logical Analysis of Language*. Reprinted in English translation in Ayer, A. J. (ed.): *Logical Positivism*. Free Press 1959, 60 - 81.
- NEURATH, O. et al. (1929): *The Scientific Conception of the World: The Vienna Circle*. English translation, Reidel, 1973.
- QUINE, W. (1960): *Word and Object*. M.I.T. Press Paperback Edition, 1969.
- WITTGENSTEIN, L. (1921): *Tractatus Logico-Philosophicus*. English translation by D.F.Pears & B.F.McGuinness, Routledge & Kegan Paul, 1963.

Rudolf Carnap: Význam a nevyhnutnosť¹

Preložil Richard Cedzo. Kalligram, Bratislava 2005, 380 s.

V řadě překladů pozoruhodných filosofických děl „Filosofia do vrecka“ vyšel v roce 2005 také překlad stěžejního díla Rudolfa Carnapa z roku 1947, respektive jeho druhého vydání z roku 1956, *Význam a nevyhnutnosť* (v originále *Meaning and Necessity*, The University of Chicago Press, 1947, 1956). Překlad je velice zdařilý, pokud mohu posoudit na základě své jazykové intuice, neboť slovenština není můj mateřský jazyk. Snad jen několik málo poznámek k formální stránce vydání. Především, bylo by vhodné alespoň v poznámce pod čarou uvádět některé důležité termíny i v originále, např.

¹ Tato práce byla podporována grantem GAČR č. 401/07/0451 „Sémantizace pragmatiky“.

termín 'state description', neboť překlad „stavový opis“ může mít (alespoň pro česky mluvící čtenáře) jisté nezamýšlené konotace. Doslovný překlad výrazu 'sentences about belief' jako „věty o víře“ se mi nezdá být šťastný, neboť i zde se nabízí různé (především teologické) konotace. Anglický termín 'belief' v tomto kontextu znamená spíše domněnka, přesvědčení či hypotéza, a v češtině se částečně vžil termín „domněnkové věty“. Ještě snad typografické připomínky: Bylo by vhodné uvádět v záhlaví stránek číslo a název kapitoly a odstavce tak, jak je to v originále. Bohužel se do textu vloudilo několik překlepů oproti originálu, jejichž (možná neúplný) seznam uvádím na konci této recenze. Není jasné, kdo je autorem doslovu, který by však mohl být přímo považován za velice dobrou recenzi, což mi poněkud stěžuje práci. Proto nebudu podrobně referovat o obsahu knihy, a soustředím se spíše na (možná subjektivní) komentáře.

Dříve než se budeme věnovat uvedené knize, je užitečné zasadit toto dílo do kontextu doby, kdy vzniklo.² Rudolf Carnap (1891 – 1970) byl jedním z nejvýznamnějších analytických filosofů 20. století, vůdčí člen Vídeňského kruhu a zastánce logického pozitivismu. Byl jedním z nemnoha studentů Gottloba Fregeho, jehož přesnost a pečlivost při analýze pojmů a výrazů jej silně ovlivnily. Carnap byl rovněž ovlivněn Bertrendem Russellem a jako člen Vídeňského kruhu se setkával s Kurtem Gödelem a Ludwigem Wittgensteinem. Gödel byl poněkud odtažitým členem kruhu (resp. pouhým sympatizantem) a udržoval zde přátelské profesionální styky snad výhradně jen právě s Carnapem. V r. 1930, ve vídeňské kavárně Café Reichsrat, Gödel například jako prvním oznámil své objevy ohledně neúplnosti aritmetiky, tedy slavnou větu o neúplnosti, právě Carnapovi.

V roce 1928 publikoval Carnap dvě knihy. První z nich, *The Logical Structure of the World* (původně německy: „Der logische Aufbau der Welt“) byla silně ovlivněna Russell-Whiteheadovou *Principia Mathematica* a Carnap zde rozvinul formální verzi empiricismu. Ve druhé, tj. v *Pseudoproblems in Philosophy* (původně německy: „Scheinprobleme in der Philosophie“), zaujímá Carnap stanovisko odmítající metafyzické otázky jakožto nesmyslné nebo alespoň neužitečné. V roce 1930 se Carnap setkal s Tarskim, který přednášel ve Vídni v únoru, v listopadu pak Carnap navštívil Varšavu. Tarski a Gödel přivedli Carnapa k rozlišování objektového jazyka a formálního metajazyka, a podstatně ovlivnili jeho teorii logické syntaxe. Zároveň však diskuse s Tarskim, Leśniewskim a Kotarbińskim, zejména pak Tarského sémantický přístup založený na teorii modelů, přispěly ke Carnapovu poz-

² V následujících odstavcích jsem čerpala z Schilpp (1963), viz rovněž <http://rbjones.com/rbjpub/philos/history/rcp003.htm> a ze Stanford Encyclopedia of Philosophy, viz <http://plato.stanford.edu/entries/vienna-circle/>.

dějšímú „obratu k sémantice“. V r. 1934 publikoval knihu *Logical Syntax of Language* (původně německy: „Logische Syntax der Sprache“), která jej proslavila jako zastánce logického pozitivismu.

V r. 1933 se Carnap setkal v Praze s W.V.O. Quinem a započalo se jejich celoživotní přátelství a vzájemný respekt, které nenarušilo ani to, že Quine později ostře nesouhlasil s mnoha Carnapovými filosofickými předpoklady a logickými závěry. Zejména se Carnap neshodl s Quinem (a také s Tarskim) v otázce rozlišení mezi analytickými a syntetickými soudy. Pro Carnapa je toto rozlišení zásadní a ostré, kdežto pro Tarského a Quina je to pouze vágní záležitost, „a matter of degree“. Je zajímavé, že teprve v r. 2000 vyšel Carnapův poslední článek,³ ve kterém přesně definoval rozdíl mezi analytickými a syntetickými tvrzeními.

Po emigraci do USA (roku 1935) nastává Carnapův obrat k sémantice a publikuje tři knihy na téma sémantika jazyka, a to v r. 1942 – *Introduction to Semantics* (Harvard University Press), 1943 – *Formalization of Logic* (Harvard University Press), a konečně 1947, 1956 – *Meaning and Necessity: a Study in Semantics and Modal Logic* (University of Chicago Press).⁴ Tato recenze je tedy věnována slovenskému překladu poslední z nich. Úvahy o této knize uvedeme citátem z recenze Jeffrey Rubbarda pro Amazon:

Ačkoliv Willard van Orman Quine učil generace analytických filosofů, že kniha Rudolfa Carnapa „*Meaning and Necessity*“ si zaslouží pohrdání, ve skutečnosti je velice málo míst v této knize, které by bylo možno kritizovat (stejně jako není možno znevažovat Carnapovy privátní poznámky, které pomáhají porozumět tomuto období jeho práce). Carnapova „asimilace“ Tarského a Gödelových výsledků ohledně omezených možností logické syntaxe jazyka nezpůsobila jeho odklon od způsobu myšlení, který se mu stal vlastním, ale vedla jej k napsání série knih na téma sémantiky.⁵

Ano, „obrat k sémantice“ neznamenal u Rudolfa Carnapa méně rigorózní přístup k jazyku. Naopak, Carnap zachovává svou metodu rozlišení metajazyka a zkoumaného objektového jazyka, jehož syntax musí být přesně

³ Viz Psillos (2000). Za upozornění na tento článek vděčím Bjørnu Jespersenovi.

⁴ Výčet Carnapových děl zde pochopitelně není úplný. Viz např. <http://rbjones.com/rbjpub/philos/bibliog/c.htm#Carnap>

⁵ Though Willard van Orman Quine taught a generation of analytic philosophers to disparage Rudolf Carnap's „*Meaning and Necessity*“, in reality (as in Carnap's private helps to understanding this period of his work) there is very little to dislike about this book. Carnap's „assimilation“ of Tarski and Goedel's limitative results with respect to the logical syntax of language did not cause him to completely abandon the habits of mind he had accustomed himself to, but led him to write a series of books on semantics.

definována včetně pravidel „překladu“ objektového jazyka do jazyka přirozeného, tedy sémantiky. A právě poznání mezi čistě syntaktického přístupu k jazyku vedlo k jeho snaze o rigorózní zachycení sémantiky jazyka, jejímž vyvrcholením je tato kniha.

Carnap se lehce pohybuje mezi různými typy jazyků, jako by zaujímal pozici jak realistickou, tak idealistickou i nominalistickou. Tento neutrální přístup k tradičním kontraversním dichotomiím jako jsou realismus/idealismus, nominalismus/platonismus, atd., byl Carnapovi vlastní po celý jeho život a vyústil ve formulaci tzv. *principu tolerance*, podle kterého je důležitý účel, za jakým je jazyk budován, a lze užívat libovolnou formu jazyka, která je vhodná pro daný účel. Neexistuje tedy „pravdivá“ či „správná“ teorie či jazyk, lze pouze posuzovat vhodnost daného jazyka pro ty a ty účely. Ačkoliv Quine věnoval v 50. a 60. letech minulého století mnoho úsilí tomu, aby ukázal, že Carnapova teorie sémantické analýzy je logicky nekonzistentní, Carnap dle mého názoru všechny jeho námitky úspěšně vyvrátil, a paradoxně bychom mohli přitom říci, že jeho odpovědi Quinovi jsou přímou aplikací *principu tolerance*, který se prolíná celou Carnapovou filosofií. Ve své autobiografii Carnap píše:

... když jsem pracoval na „*Logischer Aufbau*“ [uvědomil jsem si], že v diskusích s různými přáteli jsem používal různé filosofické jazyky, dle toho, jak jsem se přizpůsoboval jejich způsobu myšlení a vyjadřování ... Byl jsem překvapen zjištěním, že tato různorodost v mém způsobu vyjadřování se někomu jevila jako problematická a dokonce i nekonzistentní. Od filosofů a vědců velice různorodého filosofického zaměření jsem získal cenné názory pro své vlastní bádání ... A teprve postupně v průběhu let jsem si jasně uvědomil, že můj vlastní způsob uvažování byl neutrální vzhledem k tradičním kontraverzím ...⁶ (Schilpp 1963, 17).

Kanonickou formulaci principu tolerance pak najdeme v jeho „*Logical Syntax of Language*“, kde v §17 píše:

Není naším úkolem pronášet zákazy, ale dospět k dohodám ... V logice neexistuje morálka. Každý má možnost vytvořit svou vlastní logiku, tj. svůj vlastní jazyk, jak si přeje. Jediné, co je od něj požadováno je to, že pokud chce

⁶ ... when I was working on the *Logischer Aufbau* [I became aware] that in talks with my various friends I had used different philosophical languages, adapting myself to their ways of thinking and speaking ... I was surprised to find that this variety in my ways of speaking appeared to some to be objectionable and even inconsistent. I had acquired insights valuable for my own thinking from philosophers and scientists of a great variety of philosophical creed ... Only gradually, in the course of the years, did I recognize clearly that my way of thinking was neutral with respect to the traditional controversies ...

vést o tom diskusi, musí jasně formulovat své metody a syntaktická pravidla, místo toho, aby uváděl filosofické argumenty.⁷

Carnap však varuje před tím, že překlady stejných tvrzení do různých jazyků (různých teorií) mohou být pochopitelně nekompatibilní a vést tak k nekonečným planým „metafyzickým“ diskusím, jakmile je budeme brát jako jednu teorii, která se vyjadřuje ke stejnému předmětu zkoumání. Tak např. matematik, který tvrdí, že geometrie je čistě analyticko-logická věda, má pravdu, protože mluví o abstraktním prostoru; filosofové, kteří tvrdí, že geometrie podává syntetická *a priori* tvrzení založená na pouhé intuici, mají pravdu, pokud se vyjadřují o intuitivním prostoru; a nakonec, fyzik, který tvrdí, že geometrie je empirická věda, má pravdu, pokud mluví o fyzickém prostoru. Tato tvrzení jsou rovnocenná, co do jejich užitečnosti ve svém oboru. Jakmile je však budeme brát jako konkurenční, a tedy protikladná tvrzení, dopouštíme se chyby záměny předmětu. Každá takováto teorie může být užitečná, pokud je rigorózně formulována, konzistentní a drží se svého předmětu. Avšak nemůžeme je užívat současně a aplikovat na stejnou doménu. A právě takovéto „záměny předmětu“ se dopouští Quine (jak např. ukázal Materna ve své studii (2007)). Místo toho, abychom prováděli logickou analýzu *daného* určitého jazyka, jak zamýšlel Carnap, uchýlí se Quine k pragmatickému studiu toho, jak by mohl být jazyk užíván, poznáván a jak se může vyvíjet.

Jak již bylo řečeno, originál knihy *Význam a nevyhnutnost* je třetím svazkem série Carnapových studií o sémantice jazyka. Jak Carnap sám uvádí, hlavním cílem této knihy je vypracování nové metody sémantické analýzy významu. Tato nová metoda by mohla být stručně charakterizována jako metoda *extensí a intensí*.⁸ Stěžejní je Kapitola 1, kde Carnap definuje a vysvětluje všechny důležité pojmy, o které se jeho analýza opírá. Postupuje tak, že nejprve definuje objektový jazyk, tj. symbolický systém S_1 , který může být považován za „symbolický překlad“ jisté podtřídy výrazů přirozeného jazyka. Tato podtřída obsahuje běžné logické výrazy jako spojky (negace, disjunkce, konjunkce, kondicionál (materiální implikace) a bikondicionál (materiální ekvivalence)), dále proměnné (zde pouze individuové proměnné), kvantifikátory (existenční a všeobecný), iota operátor pro individuové deskripce, lambda

⁷ It is not our business to set up prohibitions, but to arrive at conventions ... In logic there are no morals. Everyone is at liberty to build up his own logic, i.e. his own language, as he wishes. All that is required of him is that, if he wishes to discuss it, he must state his methods clearly, and give syntactical rules instead of philosophical arguments.

⁸ Mimořádně, Montagueho systém je v podstatě založen na Carnapově metodě intensí a extensí.

operátor pro výrazy abstrakce. Dále zde máme mimologické výrazy, a to individuové konstanty (teoreticky nekonečně mnoho) a predikátové konstanty (konečně mnoho), jejichž význam stanovíme překladem do přirozeného jazyka. Jazyk S_1 tedy zhruba odpovídá jazyku predikátové logiky 1. řádu obohacenému o lambda abstrakci a iota operátor, jehož mimologické konstanty však mají pevnou interpretaci. Carnap říká, že musí být stanovena pevná pravidla označování, jako např. „s“ označuje Walter Scott (neboli je překlad pro „Walter Scott“), „Nx“ označuje x je neopeřený, atd.

O tomto objektovém jazyce pak Carnap mluví pomocí metajazyka, což je (modifikovaný) přirozený jazyk, ve kterém definuje, kdy jsou věty objektového jazyka pravdivé či nepravdivé, logicky/analyticky pravdivé (L-pravdivé) či ne, ekvivalentní či L-ekvivalentní, atd. Všechny výrazy objektového jazyka, na které se vztahuje sémantická analýza, označuje termínem „designátor“. Designátory jsou tedy věty, predikátory (tj. predikátové výrazy v širším slova smyslu), funktoři (tj. výrazy pro funkce, ale ne propoziční funkce) a individuové deskripce. Význam chápe jako „označující význam“, neboli „kognitivní“, „referenční“ či „informativní“. Nezapomíná se tedy emotivním nebo motivačním významem. V metajazyku Carnap *explikuje* běžné vágní pojmy, jako je nevyhnutelná či analytická pravda, tj. nahrazuje je novými přesně definovanými pojmy.

Poté, co v první podkapitole definoval pravdivost věty v systému S_1 pomocí pravidel překladu (např. věta „Ds“ je pravdivá právě tehdy když Scott je dvounožec), zavádí ve druhé kapitole L-pravdivost v systému S_1 a obecně L-pojmy systému S_1 (jako L-implikaci a L-ekvivalenci) na základě systému *stavových deskripcí* systému S_1 . Stavová deskripce (ve slovenském překladu „stavový opis“) je třída vět, která obsahuje pro každou atomární větu z S_1 buď tuto větu nebo její negaci, ale ne obě současně, a neobsahuje žádné jiné věty. Stavové deskripce tedy reprezentují, jak Carnap říká, Leibnizovy *možné světy* nebo Wittgensteinovy *možné stavy věcí*. Znat význam věty pak dle Carnapa znamená vědět, ve kterých možných případech by *mohla* být pravdivá, tj. znát její pravdivostní *podmínky*. Upouští tedy od radikální verze principu verifikovatelnosti a zaujímá pozici liberálního empiricismu. Ukáže, že věta systému S_1 je *L-určená* právě tehdy, když pouze sémantická pravidla systému S_1 postačují k určení její pravdivostní hodnoty (tj. lze určit její pravdivostní hodnotu nezávisle od empirický faktů). A dále definuje *L-neurčenost*, čili *faktuálnost* věty tak, že existuje aspoň jedna stavová deskripce, ve které je pravdivá, a aspoň jedna deskripce, ve které je nepravdivá. Tedy, její pravdivost je nahodilá.

V podkapitole 4 se zabývá třídami a vlastnostmi (v objektivním slova smyslu) a zavádí termíny „*extense*“ a „*intense*“. Říká, že intensí (jednoargumentového) predikátoru „P“ je vlastnost P a extensí odpovídající třída. Dva

predikátory „P“ a „Q“ jsou ekvivalentní, když mají stejnou extensi a L-ekvivalentní, když mají stejnou intensi. Tyto dohody pak zobecňuje na jakýkoli designátor, včetně individuových deskripcí, a říká: Intensi věty je propozice, intensi individuové deskripce je individuový pojem, extense jsou pak pravdivostní hodnota či příslušné individuum. Opět chápe všechny tyto intense jako objektivní entity. Neuchyluje se tedy k Russellovu chápání propozic jako mentálních entit. Russella k tomu vedl problém, jak exemplifikovat *nepravdivé* věty. Jelikož nepravdivé věty nejsou smysluprázdné, musí vyjadřovat propozice. Avšak protože jim neodpovídá žádný fakt, nemůžeme propozice hledat v objektivní faktuální říši, jsou to tedy mentální entity. Carnap oponuje: propozice jsou *složené* entity, skládají se ze složek, které mohou být jednoduché nebo opět složené. A stejně jako rozumíme predikátorům, které vyjadřují *prázdnou vlastnost*, dokonce i *nutně* prázdnou vlastnost, neboť jejich složky jsou exemplifikované a je specifikován *způsob* jejich *složení*, k porozumění větě stačí, když jsou nejjednodušší složky její propozice exemplifikovatelné, sama propozice pak nemusí být.⁹ Jak jsme již uvedli, Carnap tedy nepřijímá radikální verzi principu verifikovatelnosti a říká: Rozumíme *nutně nepravdivé* propozici (i když není verifikovatelná), např. že Scott je člověk a není člověk, protože rozumíme jejím složkám a známe způsob spojení těchto složek. A Carnap se důsledně přiklání k Fregeho *principu kompozicionality*, a to u všech designátorů: Pro uchopení intensi složených designátorů nepotřebujeme jejich exemplifikaci, protože intensi složeného designátoru určují (na základě sémantických pravidel systému) intense jeho složek a způsob, jakým jsou tyto složky spojeny. Navíc, sémantické pravidlo musí primárně určit intensi výrazu. Extense je sekundární v tom smyslu, že ji můžeme zjistit, když je známa intense a relevantní fakty. Designátory vyjadřující prázdné vlastnosti či nepravdivé propozice jsou tedy smysluplné, znalost extense je pak pouze faktuální záležitost a není předmětem logiky.

U individuových deskripcí nastává známý problém, jak chápat větu obsahující individuovou deskripci, která nesplňuje podmínku *jedinečnosti*. Carnap rozebírá tři metody, a to (a) Hilbert-Bernaysovu, (b) Russellovu a (c) Fregeho. Ukazuje, že metoda (a), kde v podstatě musí být nejprve dokázána

⁹ Carnap evidentně osciluje mezi chápáním intensi jako strukturovaných entit, a jejich chápáním množinovým. V podstatě ani nedefinuje, co je to intense, pouze uvádí příklady intensi (propozice, vlastnosti, individuové pojmy). Má intuici, že intense musí být strukturované entity a že je můžeme chápat jako význam vyjádřený výrazem, avšak pochopitelně mu chybí pojem strukturované procedury/obecného algoritmu, jak jej známe z TILky či z Moschovakisova systému. Proto ono oscilování, neboť pojem intense je „přetížen“ a má vlastně plnit jak roli strukturovaného významu, tak roli označené „ploché“ entity.

jedinečnost deskripce na to, aby daný výraz byl větou systému, je snad vhodná jedině pro matematické systémy, avšak formační pravidla systému se stávají neurčitými, neboť nevíme předem, zda výraz je či není větou systému. Tato metoda je tedy zcela nevhodná pro systémy obsahující faktuální věty. Dále ukazuje, že známá Russellova metoda (b), která spočívá v eliminaci individuových deskripcí jakožto výrazů se samostatným významem a překladem celé věty pomocí existenčního kvantifikátoru a podmínky jedinečnosti, má rovněž závažné nedostatky. Za prvé, formační pravidla jsou zbytečně složitá a deduktivní pravidla konkretizace a existenční generalizace nejsou všeobecně platná. Jako hlavní nedostatek však uvádí Carnap to, že věta typu „ $\neg P(x)(Dx)$ “ se dá transformovat dvěma způsoby, které *nejdou* L-ekvivalentní. Nakonec rozebírá dvě Fregeho metody, a to možnost přiřazení každé deskripci, která nesplňuje podmínku jedinečnosti, třídu objektů z dosahu deskriptoru, nebo přiřazení předem zvoleného nulového prvku či speciální konstanty a^* . Carnap se přiklání k poslední jmenované metodě, dnes bychom řekli k „programátorskému“ řešení, které je formálně korektní a nemá výše uvedené nevýhody.

Proměnné jsou u Carnapa pochopitelně jazykové výrazy, a stejně jako ostatní výrazy mají jak intenzi, tak extenzi příslušného typu. Přesněji, hodnotami proměnných jsou jak intenze tak extenze. Souhlasí v podstatě s Quinem, že „být znamená být hodnotou proměnné“, avšak vyjadřuje pochybnost nad formulací, že „ontologie, ke které nás zavazuje používání jazyka, zahrnuje jenom ty objekty, které spadají do oboru hodnot proměnných“. Tato formulace může totiž implikovat, že rozhodnutí o používání určitých proměnných musí vycházet z ontologických přesvědčení. Carnap v duchu principu tolerance říká, že jazyk je nástroj a jeho volba závisí od účelu, pro který se má tento nástroj používat, a nechápe, proč by měla do tohoto rozhodnutí vstupovat metafyzika. A údajné otázky a odpovědi, vyskytující se v tradiční polemice mezi nominalismem a realismem o ontologické povaze entit, považuje za pseudo-otázky a pseudo-tvrzení bez kognitivního významu. Samozřejmě, že problém, zda lze celou vědu vyjádřit v „nominalistickém“ jazyce obsahujícím pouze individuové proměnné, jejichž hodnotami jsou *konkrétní objekty*, je smysluplný problém. Avšak i kdyby odpověď byla kladná, Carnap by nenazval takovýto přístup „nominalismem“.

V následujících podkapitolách 11 a 12 definuje extensionální a intensionální kontexty, a principy vzájemné zaměnitelnosti. Stručně shrnuto, výraz V je extensionální/intensionální vzhledem k výskytu svého podvýrazu V' , když designátor V' je zaměnitelný/L-zaměnitelný (tj. výsledek bude ekvivalentní/L-ekvivalentní) s kterýmkoli *ekvivalentním/L-ekvivalentním* designátorem V'' . Tedy v extensionálních systémech jsou ekvivalentní výrazy zaměni-

telné a L-ekvivalentní výrazy L-zaměnitelné. V intensionálních systémech jsou ekvivalentní výrazy zaměnitelné pouze tehdy, když se nevyskytují v intensionálním kontextu (např. v dosahu modálního operátoru) a L-ekvivalentní výrazy jsou L-zaměnitelné. Jazyk S_1 je extensionální. Jako příklad intensionálního kontextu uvádí rozšíření S_1 o modální znak N pro logickou nevyhnutelnost (systém S_2).

Notoricky známým problémem, který prověří expresivní sílu dané sémantické teorie, jsou *domněnkové věty* (*sentences about beliefs*, ve slovenském překladu „věty o víře“). Carnap říká správně, že modální věty (tvaru „je nevyhnutelné, že P “) jsou intensionální vzhledem ke své podvětě P , avšak domněnkové věty (jako „Jan věří, že P “) nejsou vzhledem k P ani extensionální ani intensionální. Nepřijímá metodu řešení, kterou navrhuje C.I. Lewis, a to pomocí intensí, extensí a *komprehenze* (tj. přijetí neskutečných možných věcí). Namítá, že Meinongovo dělení věcí na nemožné (čili nemyslitelné), možné a skutečné, a možné a neskutečné odporuje intuici, neboť *existence není vlastnost věcí, ale intensí*. Jako řešení problému analýzy domněnkových vět navrhuje metodu *intensionálního isomorfismu*, a podává jeho induktivní definici. Zhruba řečeno, věty P , P' jsou intensionálně isomorfní, když jsou L-ekvivalentní a kterýkoli designátor (jednoduchý nebo složený) vyskytující se v P je L-ekvivalentní odpovídajícímu designátoru vyskytujícímu se v P' . Tedy věty P a P' mají stejnou intensionální strukturu, když jsou vytvořeny *stejným způsobem* z designátorů se stejnými intensemí. Carnap se tedy nechyluje k sentencialismu a pokouší se definovat silnější relaci mezi výrazy než je L-ekvivalence, která by mohla zajišťovat identitu významu, čili *synonymii*. Pojem intensionální struktury pak využije pro analýzu domněnkových vět a paradoxu analýzy. Zde nezbývá než konstatovat, že všechna Carnapova východiska a záměr jsou v podstatě správná a zdálo by se, že se mu opravdu podařilo definovat identitu předmětu víry, či přesvědčení, apod., nezávisle na tom, v jakém jazyce a v jaké syntaktické struktuře či jakou notací je tento předmět vyjádřen.

Přesto byla tato metoda podrobena kritice ze strany Pavla Tichého (1988, 8) a Alonzo Churcha (1954). Zatímco nezbývá než konstatovat, že Churchova kritika je oprávněná, mám pochybnosti o oprávněnosti výtky Tichého. Tichý říká, že Carnap se pokusil definovat universální přeložitelnost bez toho, aby využil pojem konstrukce, což se mu nepodařilo. Jako protipříklad uvádí: Podle Carnapa je výraz '9-2' intensionálně isomorfní s 'minus(IX,II)', protože výskyty příslušných primitivních symbolů v obou výrazech označují stejné entity. Dále pak cituje *druhý* bod Carnapovy induktivní definice, týkající se složených designátorových schémat, a říká: Nyní si představme, že máme dvě aritmetiky Ar a Ar^* , ve kterých číslovky '9', '2' a funktor '-' znamenají totéž,

avšak konvence pro aplikaci funkce minus na argumenty je vyjádřena v Ar^* obráceně: tedy jako „odečti 2 od 9“, tj. ‘2-9’. Pak samozřejmě nechceme, aby výraz ‘9-2’ v jazyce Ar byl intensionálně isomorfní s ‘9-2’ v jazyce Ar^* , avšak dle Carnapa (říká Tichý) bude! Avšak v *prvním* bodě definice má Carnap požadavek L-ekvivalence celého designátorového schématu, a tyto dva výrazy jistě nejsou L-ekvivalentní, vždyť nemají stejnou ani extensi. Je sice pravda, že pod pojem designátorové schéma zahrnuje Carnap v úvodu knihy pouze větné schéma, ale z veškerého výkladu je zřejmé, že zde je nutno chápat schéma obecně, včetně funktořů. Navíc Carnap explicitně říká, že „na rozdíl od čistě syntaktické struktury v intensionální struktuře je podstatné pouze pořadí aplikace, a ne pořadí a způsob zápisu [argumentů]“.

Churchův protiargument se opírá o Carnapův princip tolerance, dle kterého je možno zavádět do jazyka jako jednoduché výrazy *definiční zkratky* s významem složených výrazů (např. v angličtině ‘fortnight’ pro ‘a period of fourteen days’). Nic nám tedy nebrání zavést do jazyka S_1 *primitivní* symboly P a Q , kde pro libovolné přirozené číslo n pak Pn znamená n je menší než 3, a Qn znamená, že existují přirozená čísla x, y, z taková, že $x^n + y^n = z^n$. Pak ale jsou P a Q L-ekvivalentní, avšak ne synonymní, a jistě je snadné věřit, že $\exists n (Qn \wedge \neg Pn)$ bez toho, že bychom museli věřit, že $\exists n (Pn \wedge \neg Pn)$.¹⁰ Church navíc navrhuje rozšíření Carnapovy definice na definici *synonymního isomorfismu*, tedy všechny sobě odpovídající designátory musí být nejen L-ekvivalentní, ale i synonymní, přičemž stanovení synonymie jednoduchých designátorů (synonymních zkratek) musí být součástí sémantické báze jazyka S_1 či jiného objektového jazyka.¹¹ Můžeme použít libovolnou konvenci pro zavedení těchto synonymních zkratek, avšak jakmile stanovíme význam konstanty, je to pro nás *závazné* a nemůžeme již použít jinou konvenci. Zároveň také Church na základě argumentu překladu do jiného jazyka odmítá (příliš syntaktické) modifikace Carnapova intensionálního isomorfismu, které navrhují Hilary Putnam a Benson Mates.¹² V (1993) definuje Church metodu synonymního isomorfismu, dle které jsou dva výrazy synonymně isomorfní, právě když jsou vzájemně lambda transformovatelné, tj. α - η - a β -transformovatelné. Je zajímavé, že až na β -ekvivalenci toto kritérium v podstatě odpovídá TIL definici identity pojmu, viz Materna (2007a). Ovšem β -transformovatelnost je problematická. Za prvé, v případě jazyka pracujícího s parciálními funkcemi není β -redukce ekvivalentní transformací,¹³ a za druhé, toto pravidlo se zdá být příliš

¹⁰ Neboť důkaz Fermatovy věty je jistě obtížné najít (psáno v roce 1954).

¹¹ Podrobně viz Materna (2007a).

¹² Viz Putnam (1954), Mates (1950).

¹³ Viz např. Duží (2003)

silné. Neboť i v těch případech, kdy je β -transformace ekvivalentní, by mohla vzniknout pochybnost o identitě významu. Jako příklad uvažme beta-ekvivalentní věty „O největším společném děliteli čísel 14853 a 27549 není dokazatelné, že je větší než 100“ a „Není dokazatelné, že největší společný dělitel čísel 14853 a 27549 je větší než 100“. Je přeci např. možné, že někdo má pochybnosti, zda největší společný dělitel čísel 14853 a 27543 existuje. A je tedy možné, že bude věřit druhé větě, aniž by věřil první.

Zajímavá je dále kapitola, kde Carnap kritizuje tzv. „metodu pojmenování“, čili dnes bychom snad řekli „denotační sémantiku“. Kritizuje např. Fregův kontextualismus, ke kterému se Frege uchýlil, aby zachránil kompozicionalitu. Dle Carnapa je příčinou právě metoda pojmenování, neboť dle Fregeho výraz *pojmenováá* svou extensi v normálních kontextech a intensi v nepřímých kontextech. Nutně pak dochází ke „zmnožování jmen“, teoreticky *ad infinitum*, a k antinomii vztahu pojmenování. Carnap však správně upozorňuje na to, že určení extense *není záležitostí logické sémantiky*, neboť závisí na poznání faktuelním. Primární pro určení významu je *intense*, která je nezávislá od faktů, a *intense* jednoznačně určuje extensi, ale ne naopak. Zajímavé je to, že však Carnap neuvažuje možnost, že by výraz pojmenovával vždy, v každém kontextu, svou intensi. Carnap pouze říká, že výraz má svou intensi a extensi, z nichž první je záležitostí logické sémantiky a druhá je záležitostí empirickou.

Zmíním se ještě o kapitole V, kde Carnap explikuje logické modalit v systému S_2 . Nevyhnutelnost N je definována pomocí L-pravdivosti, tj. pravdivosti ve všech stavových deskripcích. Logiku modalit charakterizuje jako intensionální systém, tj. princip zaměnitelnosti platí pouze pro L-ekvivalentní designátory, a proměnné zde mají jako obor hodnot *intense*. Dá se říct, že Carnapovo pojetí modalit se stalo základem pro sémantiku všech modálních intensionálních logik. Dle mého názoru tyto logiky přejaly jeden nepříjemný důsledek Carnapovy metody *intense* a *extense*. Carnap správně říká, že nevyhnutelně nutná není pravdivostní hodnota, ale propozice, a tedy např. ve větě $(\exists p)(\neg Np)$ je oborem proměnné p propozice. Pak ale není jasná sémantika složených vět, jako např. $N(S) \supset NN(S)$. Je-li predikátor N aplikován na intensi, pak výsledkem $N(S)$ musí být opět *intense*, jinak by výraz $NN(S)$ neměl smysl. Ale materiální implikace je pravdivostní funkce, která má jako argumenty pravdivostní hodnoty, ne propozice.

Zajímavé jsou dodatky, které vyšly ve druhém vydání z r. 1956. V dodatku A, „Empiricismus, sémantika a ontologie“, Carnap opět argumentuje proti nominalistům, že přijetí jazykového rámce *neimplikuje* metafyzické učení o povaze uvedených entit. Varuje před směřováním interních a externích otázek. Například otázka „Existují skutečné časoprostorové bo-

dy?“ může být chápána jako interní, a pak bude samozřejmě kladná odpověď analytická a triviální. Je-li chápána jako externí problém, zda můžeme do našeho jazyka zavést takovéto a onaké formy, pak to není otázka teoretická, ale praktická či pragmatická, a odpověď závisí od účelnosti takového zavedení. V dodatku B zavádí (snad pod vlivem Churchovy kritiky z r. 1954) *významové postuláty*, a rozlišuje *analyticky* pravdivá tvrzení (tj. pravdivá pouze na základě svého významu) od *logicky* pravdivých (pravdivost je dána pravidly logického systému). Analyticky pravdivá tvrzení jsou pak logicky odvoditelná z množiny významových postulátů. V dodatku C odpovídá na Churchovy námitky (z r. 1950) k metodě intensionálního isomorfismu, a příklání se k Putnamově modifikaci. Avšak v závěru tohoto dodatku říká v podstatě to, že problém zůstává otevřený. V dodatku D obhajuje sémantický pojem intence před námitkami extensionalistů a poukazuje na jeho vědeckou oprávněnost, a konečně dodatek E obsahuje několik stručných poznámek k pragmatickým pojmům.

Nebudu se již podrobně zabývat obsahem dalších kapitol (čímž neříkám, že jsou nepodstatné), neboť tato recenze by se stala neúměrně dlouhou. Jak říkají Angličané, lepší než o koláči mluvit je ochutnat jej. A tato kniha „chutná výborně“ a opravdu stojí za to ji nejen přečíst, ale i důkladně prostudovat.

Marie Duží

NAVRŽENÁ ERRATA

- Str. 42 – bylo by vhodné uvést, že jde o anglickou stopu, tj. 0,305 m, neboť existují stopa česká, moravská, slezská, rakouská a řecká. Pravda, liší se jen nepatrně.
- Str. 43 – 2. odstavec, 2. věta – má zde být *Vztah* (ne vlastnost), tedy: *Vztah* nechápeme ani ako mentálnú entitu, ani ako výraz, ...
- Str. 63, poznámka pod čarou: *The calculus of individuals and its uses*, autorem je Goodman Nelson, patří tedy Goodman N. (ne M.)
- Str. 84 – 12.2. *Druhý princíp zameniteľnosti*. V bodě a. patří: Ak ... sú L-ekvivalentné (v S), ...
- Str. 117 – 18.4.b. „Extenzia uvedenej deskripce je tá istá ako extenzia deskripce $\langle (x)(Mx \bullet Sx) \rangle$ “. Správne má byť $\langle (x)(Mx \bullet Jx) \rangle$.
- Str. 117 – tretí riadok odspoda: ... respektíve „“ pre funkciu Násobenía. Správne má byť „×“, pre funkciu Násobenía.
- Str. 184 – tvrzení 29.1.: „... ako jeho intenzia ...“ – patří zde „... ako jeho extenzia ...“.
- Str. 322 – teoréma (7), body (c) a (d): patří zde psací B (ne obyčejné P).

LITERATURA

- DUŽÍ, M. (2003): Do we have to deal with partiality? In: Bendová, K. – Jirků, P. (eds): *Miscellanea Logica V*. Praha: Karolinum, 45 – 76.
- CHURCH, A. (1954): Intensional Isomorphism and Identity of Belief. *Philosophical Studies* 5, 65 – 73.
- CHURCH, A. (1993): A Revised Formulation of the Logic of Sense and Denotation. *Alternative* (1). *Noûs* 27, 141 – 157.
- MATERNA, P. (2007): Once more on Analytic vs Synthetic. *Logic and Logical Philosophy* 16, 3 – 43.
- MATERNA, P. (2007a): Church's criticism of Carnap's Intensional Isomorphism from the viewpoint of TIL. In: Marvan, T. – Zouhar, M. (eds.): *Svet jazyka a svet za jazykom*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 108 – 118.
- MATES, B. (1950): Synonymity. *University of California Publications in Philosophy*, vol. 25, p. 215.
- PSILLOS, S. (2000): Rudolf Carnap's 'Theoretical Concepts in Science'. *Stud. Hist. Phil. Sci.* 31 (No. 1), 151 – 172.
- PUTNAM, H. (1954): Synonymity and the Analysis of Belief Sentence. *Analysis* 14 (No. 5), 114 – 122.
- SCHILPP, P. (1963): *The Philosophy of Rudolf Carnap*. Paul A. Schilpp (ed.), the Library of Living Philosophers, vol. 11.
- TICHÝ, P. (1988): *The Foundations of Frege's Logic*. Berlin, New York: DeGruyter.

Nelson Goodman: Jazyky umění. Nástin teorie symbolů

Academia, Praha 2007, 213 s.

Filosofická estetika na tom nebyla po většinu 20. století dobře. Vyjádříme-li ústřední téma klasické filosofické estetiky otázkou „Co je umění?“, pak zhruba celou první polovinu století ovládaly, jakožto protiváha vůči tradiční mimetické teorii, různé varianty expresionismu. Oproti tradičnímu názoru, že společnou vlastností všech uměleckých děl je nápodoba skutečnosti, hlásali expresionisté, že všechna umělecká díla jsou výrazem určitých psychologických stavů, nebo vyvolávají takové stavy. Různé podoby této teorie navrhli Croce, Collingwood, Dewey a další. Ačkoli mnozí tak či onak tušili, že celý projekt se dostal do slepé uličky, teprve v 50. letech skupina filosofů ovlivněných pozdním Wittgensteinem vyslovila naplno tezi, že hledání definice termínu „umění“ – v platónsko-aristotelském smyslu hledání nějaké společné vlastnosti, kterou sdílejí všechna umělecká díla – je nejen beznaděj-